

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

W 44

**Werkloosheid en inkomens bij etnische minderheden;
een analyse op basis van het woningbehoefte-onderzoek 1985/86**

C.S. van Praag

Sociaal en Cultureel Planbureau

's-Gravenhage, augustus 1989

Exemplaren van deze uitgave zijn te bestellen bij het
Distributiecentrum Overheidspublikaties, Postbus 20014,
2500 EA 's-Gravenhage, door overmaking van f 10,-- op
giro 751 dan wel schriftelijk of telefonisch (070-789880)
onder vermelding van titel en ISBN-nummer en het aantal
gewenste exemplaren.

ISBN 90 346 2027 1

Publikatie van de Wetenschappelijke Raad voor het
Regeringsbeleid (WRR).

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING	3
2.	HET WONINGBEHOEFTE-ONDERZOEK 1985/86	6
3.	WERKLOOSHEID EN NIET-ACTIVITEIT: RESULTATEN VAN HET WBO85/86	7
4.	WERKLOOSHEID: HET LEEFSITUATIE-ONDERZOEK 1984 (LSO884)	14
	4.1 <u>Turken</u>	15
	4.2 <u>Marokkanen</u>	17
	4.3 <u>Conclusie</u>	18
5.	WERKLOOSHEID: HET LEEFSITUATIE-ONDERZOEK SURINAMERS EN ANTILLIANEN (LSO85)	19
	5.1 <u>Surinamers</u>	20
	5.2 <u>Antillianen</u>	22
	5.3 <u>Conclusie</u>	23
6.	TERUG NAAR HET WBO85/96: INKOMENS	23
	6.1 <u>Gemiddelden en verdelingen</u>	23
	6.2 <u>Huishoudensinkomens: een multivariate verklaring</u>	26
7.	SAMENVATTING EN CONCLUSIE	28
	Tabellenbijlage	31
	Literatuur	38

1 Inleiding

Over de werkloosheid onder leden van etnische minderheden zijn in recente jaren de nodige rapporten gepubliceerd (Brassé en Sikking 1986, Pop 1987, Penninx 1988, SER 1987, Roelandt en Veenman 1987, Ankersmit e.a. 1988 WRR 1989). Daarin wordt steeds weer vastgesteld dat die werkloosheid op een hoog niveau ligt. Voor Turken en Marokkanen wordt geschat dat in 1987 tussen 40 en 45% van de afhankelijke beroepsbevolking werkloos was. Bij Surinamers en Antillianen lopen de schattingen uiteen van 25% tot 45% (WRR 1988, p.105, Penninx 1988, p.17).

Bovendien beweegt de werkloosheid van etnische minderheden zich in stijgende lijn in een periode waarin de werkloosheid van de autochtone Nederlanders juist daalt. Voor deze ontwikkeling worden in het algemeen verschillende factoren verantwoordelijk gehouden die allemaal teruggrijpen op de veranderende aard van de arbeidsmarkt: de vraag naar ongeschoolde arbeid is afgenomen en neemt nog steeds verder af. Aangezien leden van etnische minderheden in het algemeen weinig opleiding hebben, behoren zij meer dan anderen tot de getroffen. Zij zijn geconcentreerd in zwakke bedrijfstakken en zij hebben dus meer met bedrijfssluitingen te maken. Het aanbodoverschot van werkzoekenden heeft geleid tot kieskeurigheid bij de werkgevers in de aanstelling van personeel. De eisen worden hoger gesteld dan voor een goede functievervulling vereist is. Met de echte of vermeende voorkeur van het reeds in het bedrijf werkzame personeel en eventueel die van de cliënten van het bedrijf wordt rekening gehouden. Op deze wijze worden, bedoeld of onbedoeld, leden van etnische minderheden benadeeld.

De werkloosheid bij leden van etnische minderheden groeit door ontslagen, door toetredingsproblemen en door een lagere effectiviteit van de arbeidsbemiddeling bij deze groepen. Hoewel het opleidingsniveau bij leden van etnische minderheden toeneemt (SER 1987 p. 23) is het bij nieuwe werkzoekenden uit deze groepen nog steeds laag. Er is daarin wel een groot verschil tussen Turken en Marokkanen enerzijds en Surinamers en Antillianen anderzijds.

Tabel 1: Werkzoekende jongeren tot en met 24 jaar naar etnische groep en opleidingsniveau in januari 1987 (in procenten)

	autochtone Nederlanders	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen
lo	28	73	79	41	41
lbo/mavo	47	24	20	52	49
mbo/havo/vwo	20	2	1	7	10
hoger	5	-	-	-	1
totaal (=100%)	207.366	5.404	9.337	5.645	1.139

Bron: SER 1987, p 24

Met een opleiding die niet uitgaat boven lager onderwijs is de kans op het vinden van werk gering. Het aantal werklozen met een dergelijke opleiding is bijna zeven maal zo hoog als het aantal plaatsen dat voor deze groep jaarlijks vrij komt. Voor het totaal van werkzoekenden ligt dit verhoudingscijfer onder de twee (SER 1987 p.22).

Met dat al is de werkloosheid van etnische minderheden niet typisch een probleem van de eerste generatie migranten. De werkloosheidspercentages van de Turken en Marokkanen zijn in verschillende leeftijdsgroepen ongeveer even hoog (Ankersmit e.a. p.53).

Dit is slechts een kleine selectie van bevindingen uit de courante literatuur. In verschillende van de genoemde en ook in vele niet genoemde rapporten en artikelen wordt de arbeidsmarktpositie van minderheden meer stelselmatig aan analyse onderworpen. De vraag die zich daarbij steeds weer opdringt, is in welke mate verschillende factoren bijdragen tot het hoge werkloosheidsniveau van etnische minderheden. De toetsing van de discriminatie-hypothese staat daarbij centraal. De vraag luidt in andere woorden: welk niveau van werkloosheid is, gegeven de kenmerken van het aanbod, te verwachten en hoe verhoudt zich deze verwachting tot de feitelijke werkloosheid?

De beantwoording van de vraag stuit op verschillende moeilijkheden. Het begrip werkloosheid kent diverse interpretaties en operationalisaties. De toedeling van personen aan etnische groepen, in het bijzonder aan etnische groepen die naar nationaliteit niet van autochtone Nederlanders verschillen, is niet feilloos. De beschrijving van het arbeidsaanbod naar een aantal goed documenteerbare formele kenmerken laat een aantal minder goed documenteerbare en objectiveerbare eigenschappen buiten beeld. Kennis van de Nederlandse taal is één van die eigenschappen. Voorts is de etnische populatie aan nogal sterke fluctuatie onderhevig door nieuwe immigratie. Onder de jongeren die zich op de arbeidsmarkt aanbieden, zijn er vele die in het buitenland zijn geboren of hun hun opleiding daar grotendeels hebben doorlopen. Zij kunnen niet als tweede generatie beschouwd worden. In de statistieken komt dat feit echter niet boven water.

Een handicap voor het onderzoek is stellig ook gelegen in de verbrokkeling van de databestanden die ter beschikking staan. Van de werklozen is, voorzover zij althans voor bemiddeling door een GAB staan ingeschreven, een lopende statistiek beschikbaar die een zeer actueel beeld biedt met differentiatie naar een groot aantal gezichtspunten. De gegevens over de referentiegroep, in dit geval de beroepsbevolking, moeten echter uit andere bron komen en lopen bovendien jaren achter. Het onderzoek waarin zowel werkenden als werklozen voorkomen is de Arbeidskrachtentelling (AKT) van het CBS. De laatste AKT dateert van 1985. In deze AKT zijn de voornaamste buitenlandse nationaliteiten opgenomen, maar de representativiteit van het onderzoek voor deze groepen is twijfelachtig. Slechts degenen die voldoende Nederlands spraken werden geïnterviewd. Het onderzoek omvatte geen vraag naar geboorteland, zodat leden van etnische minderheden met de Nederlandse nationaliteit, zoals de Antillianen en de overgrote meerderheid van de Surinamers niet werden onderscheiden.

Onder deze omstandigheden is een onderzoeksbestand als dat van het Woningbehoefte-onderzoek 1985/86 waarin de voornaamste etnische groepen zijn opgenomen en dat informatie verschaft over zowel de totale beroepsbevolking als de werklozen daarbinnen (dus over het totale arbeidsaanbod), het analyseren waard. De steekproef van het WBO85/86 omvat verschillende buitenlandse nationaliteiten, maar daarnaast ook Surinamers en Antillianen. De buitenlanders werden zo nodig in hun eigen taal ondervraagd.

Uit het WBO valt informatie te destilleren over tal van onderwerpen. Het WBO is naar zijn primaire functie echter op de huisvesting van de bevolking gericht en de meeste publicaties over het WBO zijn daarmee in overeenstemming. In dit rapport wordt het WBO gebruikt om licht te werpen op bestaansbronnen en inkomens van de etnische minderheden in vergelijking met de totale bevolking. Het verschijnsel werkloosheid geniet daarbij centrale aandacht. Zo wordt er een poging gedaan de werkloosheid van leden van etnische minderheden te verklaren uit enkele in het onderzoek beschikbare achtergrondskennmerken van die groepen.

Een onderzoek als het WBO85/86 is niet specifiek op minderheden gericht. Het voordeel daarvan is dat de vergelijking met de autochtone Nederlanders binnen een en hetzelfde bestand plaats kan vinden. De nadelen van dergelijke bestanden (en dat geldt dus zowel voor het WBO als voor de AKT) zijn echter dat de steekproefaantallen voor de minderheidsgroepen altijd beperkt zijn en dat geen of weinig vragen zijn toegespitst op de bijzondere positie van de minderheden. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om vragen naar verblijfsduur en kennis van de Nederlandse taal. De Leefsituatie-onderzoeken van het CBS uit 1984 (Turken en Marokkanen) en uit 1985 (Surinamers en Antillianen) zijn op deze punten in het voordeel. Het eerste onderzoek omvatte meer dan 2400 huishoudens, het tweede bijna 1400. Dit zijn aantallen die in het WBO of de AKT niet gehaald worden.

Om deze reden is een vrij groot deel van dit rapport gebaseerd op de beide Leefsituatie-onderzoeken. Deze onderzoeken omvatten echter slechts de minderheden in kwestie en leveren geen gegevens op over de totale bevolking van Nederland. De Leefsituatie-onderzoeken zijn al het onderwerp geweest van diverse publicaties, waaronder ook één waarin werkloosheid, althans bij Turken en Marokkanen, aandacht heeft gekregen (Rooduijn 1987). Hier wordt echter een ander type analyse toegepast.

2 Het Woningbehoefte-onderzoek 85/86

Aan het einde van 1985 en het begin van 1986 vond het vierjaarlijkse Woningbehoefte-onderzoek van het CBS plaats. De steekproefomvang bedroeg ruim 54.000 personen die informatie leverden over bijna 47.000 huishoudens (aan steekproefpersonen die geen hoofd van een huishouden of partner daarvan waren, werden geen vragen over het huishouden gesteld). In dit Woningbehoefte-onderzoek 1985/86 (verder aan te duiden als WBO85/86) werd speciale aandacht gegeven aan etnische minderheden. Om tot een beter beeld van deze groepen te komen, trok het CBS daaruit een aanvullende steekproef, terwijl in de enquête, waar nodig, gebruik werd gemaakt van tolken. Desondanks viel de opbrengst in termen van respons enigszins tegen. De enquête bleek uiteindelijk slechts de volgende aantallen huishoudens (dat wil zeggen respondenten die de rol van hoofd of partner in een huishouden hadden), te omvatten:

	huishoudens
Turken	584
Marokkanen	315
Zuid-Europeanen	251
Surinamers	634
Antillianen	109

Het gaat daarbij om ongewogen aantallen. Ter wille van de representativiteit van de steekproef (voor personen en daarnaast ook voor huishoudens) werd door het CBS weging van cases toegepast. De percentages en gemiddelden in de volgende tabellen hebben betrekking op de gewogen steekproefaantallen (huishoudensgewicht toegepast). De steekproefaantallen tussen haakjes zijn echter ongewogen.

Het WBO85/86 is in de eerste plaats gericht op de woonsituatie en de woningbehoefte van de bevolking. Er is echter een aanzienlijk aantal vragen in begrepen dat op inkomen en

inkomensbronnen betrekking heeft. Juist op de vragen naar de hoogte van het inkomen is de specifieke non-respons aanzienlijk. Voor de bevolking in haar totaliteit bedroeg deze tussen 25 en 30%. Voor de etnische minderheden was deze specifieke non-respons veel lager: tussen 13 en 19%; alleen voor de Antillianen bedroeg zij 24%. In verband met inkomen en inkomensbronnen is als waarnemingseenheid vooral het huishouden van belang. Het gaat in de tabellen dus steeds om aantallen huishoudens. Aan personen (jongeren) die deel uitmaken van een huishouden zonder daarvan hoofd of partner van het hoofd te zijn, werden geen inkomensvragen gesteld.

Door de beperkte aantallen respondenten uit de etnische minderheden moesten in de meeste tabellen groepen worden samengenomen. De Turken en Marokkanen zijn op deze wijze veelal samengeteld. Hetzelfde geschiedde met Surinamers en Antillianen. De overige Mediterrane nationaliteiten zijn steeds samengevoegd en aangeduid als Zuid-Europeanen (Spanjaarden, Portugezen, Joegoslaven en Grieken).

Het WBO85/86 strekte zich uit over ettelijke maanden. Als peildatum kan het begin van 1986 worden aangenomen.

Het gegevensbestand is afkomstig van het CBS. De bewerking van de gegevens komt echter voor rekening van het SCP.

3 Werkloosheid en niet-activiteit: resultaten van het WBO85/86

Etnische minderheden verschillen op een aantal punten van de autochtone bevolking, zoals uit tabel B1 blijkt. Zij zijn bijvoorbeeld minder vaak ambtenaar of zelfstandige en genieten vaker bepaalde uitkeringen. De vergelijkingsmogelijkheden worden doorkruist door verschillen in leeftijdsopbouw van de onderscheiden bevolkingsgroepen. De inkomensbron pensioen (pensioen uit arbeid, VUT en AOW) komt bij de etnische minderheden veel minder vaak voor dan bij de autochtonen, omdat er weinig leden van etnische minderheden tot de ouderen behoren.

In tabel B2 is de vergelijking daarom opnieuw getrokken voor hoofden van huishoudens onder de 55 jaar. Het blijkt nu, dat de etnische minderheden vaak een uitkering als bron van inkomen hebben en inderdaad minder vaak ambtenaar of zelfstandige zijn. Als zij werknemer bij het bedrijfsleven zijn, bevinden zij zich minder vaak boven de ziekenfondsgrens.

Er zijn ook verschillen tussen de etnische minderheden onderling. Turken en Marokkanen ontvangen relatief vaak een ww-uitkering. Zij hebben blijkbaar, indien zij werkloos zijn, een langer arbeidsverleden dan de overige minderheidsgroepen en voldoen vaker aan de

referte-eis. Voorts hebben Turken en Marokkanen ook meer dan de Surinamers en Antillianen een uitkering wegens arbeidsongeschiktheid. Ook aan dit verschijnsel is hun arbeidsverleden wellicht debet. Surinamers en Antillianen genieten daarentegen relatief vaak algemene bijstand. Dat valt toe te schrijven aan het hoge aandeel van de eenoudergezinnen bij deze groepen: bij de Surinamers een derde van alle huishoudens, bij de Antillianen een vijfde. Bij het arbeidsproces betrokken Surinamers en Antillianen zijn vaker ambtenaar en minder vaak werknemer bij het bedrijfsleven dan de Mediterrane groepen. De Zuid Europese groepen zijn minder vaak uitkeringsontvanger dan de andere etnische minderheden. Zij onderscheiden zich op dit punt weinig van de autochtonen.

De gegevens uit tabel B2 laten zich comprimeren tot enkele indicatoren over deelname aan het arbeidsproces. Dat kan niet op directe wijze, omdat de opgegeven inkomensbronnen geen eenduidige verdeling opleveren van de respondenten over sociale zekerheidsgroepen. Een klein deel van de respondenten geeft niet één van de vermelde uitkeringen, maar een "overige uitkering" op, andere respondenten hebben verschillende bronnen van inkomen. Door combinatie van de gegevens over inkomensbronnen met andere kenmerken van de respondenten is echter een benadering van de sociale zekerheidspositie mogelijk. Daaruit resulteert de opstelling in tabel 2. Met enige nadruk zij vermeld dat de cijfers in tabel 2 berusten op gegevens die respondenten verschaffen over hun inkomensbronnen. Zij komen niet voort uit de officiële registraties. Zij hebben voorts alleen betrekking op hoofden van huishoudens.

Tabel 2: Indicatoren voor deelname aan het arbeidsproces naar etnische groep (uitsluitend hoofden van huishoudens)

	werkloos(*)	werkloos of arbeids- ongesch.(**)	niet-actief(***)
Turken en Marokkanen	33	41	44
Zuid-Europeanen	12	20	25
Surinamers en Antillianen	31	35	52
totale bevolking	9	17	40
idem onder 55 jaar	9	14	23

(*) percentage werklozen onder de potentiële beroepsbevolking

(**) werklozen plus arbeidsongeschikten als percentage van de potentiële beroepsbevolking plus arbeidsongeschikten

(***) percentage zonder inkomen uit arbeid

Bron: CBS, WBO85/86, SCP-bewerking

Onder de etnische minderheden zijn dus in vergelijking met de totale bevolking veel

niet-actieven. Als slechts de bevolking van onder de 55 jaar in de vergelijking wordt betrokken, verandert er zeer weinig voor de etnische minderheden (zie tabel B3). Bij de totale bevolking daalt het percentage niet-actieven echter van 40% naar 23%, omdat vrijwel alle gepensioneerden worden buitengesloten.

De werkloosheid is onder etnische minderheden veel hoger dan onder autochtonen. Bij de Turkse en Marokkaanse hoofden van huishoudens bedraagt zij 33%, bij de Surinaamse en Antilliaanse hoofden van huishoudens 31%. Alleen bij de Zuideuropese groepen is de werkloosheid in de buurt van het algemene Nederlandse niveau.

Van twee van de drie indicatoren, te weten van werkloosheid en van niet-activiteit zal vervolgens worden nagegaan welke de achtergronden zijn, voorzover deze althans uit het WBO85/86 achterhaalbaar zijn. Dit geschiedt eerst langs de weg van een regressie-analyse op deze verschijnselen in de totale bevolking; daarna wordt onderzocht in hoeverre de regressievergelijkingen voor de totale bevolking een verklaring vormen voor het niveau van werkloosheid en niet-activiteit bij etnische minderheden. Het algemene WBO levert dus nu het materiaal voor een predictie van werkloosheid en niet-activiteit die dan wordt toegepast in het etnische minderhedenbestand. De uitslag van deze predictie wordt vervolgens vergeleken met de geobserveerde waarden in dat laatste bestand.

De algemene determinanten van niet-activiteit en werkloosheid die in het WBO85/86 beschikbaar zijn, worden gegeven in tabel 3. Van elk van de determinanten wordt de product-momentcorrelatie met werkloosheid gegeven, alsmede de gestandaardiseerde regressie-coëfficiënt beta als maat voor de unieke invloed van de determinanten op werkloosheid.

Tabel 3: Relatie in totale bevolking tussen resp. werkloosheid en niet-activiteit en een aantal onafhankelijke variabelen (ongewogen gegevens)

	werkloosheid		niet-activiteit	
	corr.coëff.	beta	corr.coëff.	beta
<u>demografische kenmerken</u>				
huishouden bestaat uit 1 persoon	0,14	0,13	0,25	0,20
huishouden is eenoudergezin	0,10	0,09	0,13	0,14
hoofd is 45 jaar of ouder	0,03	0,03	0,61	0,49
hoofd is 18-24 jaar	0,08	0,04	-0,01	0,22
gemeentegrootte	-0,12	-0,09	-0,13	-0,07
<u>opleidingskenmerken</u>				
opleidingsniveau van het hoofd	-0,16	-0,16	-0,31	-0,16
totaal verklaarde variantie	7%		40%	

Bron: CBS, WBO85/86, SCP-bewerking

Het valt op, dat de gebruikte demografische- en opleidingskenmerken de variantie in het verschijnsel werkloosheid in de totale bevolking maar in beperkte mate verklaren. Het sterkste verband bestaat nog met opleiding. De gekozen maten geven wellicht een wat gedeflatteerde indruk van de verschillen tussen opleidingsgroepen. In termen van percentages per groep daalt bijvoorbeeld de werkloosheid van 29% onder de hoofden van huishoudens met minder dan lager onderwijs (een zeer kleine groep in de Nederlandse bevolking) tot 4% bij de hoofden van huishoudens met universitaire- of hogere beroepsopleiding. Deze daling is monotoon. Met de overige kenmerken vertoonde werkloosheid zwakkere verbanden. Zie daarvoor ook tabel 6.

Van deze achtergrondkenmerken kan nu worden bepaald in hoeverre zij een verklaring geven van de mate van werkloosheid die bij etnische minderheden wordt gevonden.

Tabel 4: Percentages werklozen onder hoofden van huishoudens naar etnische groep: waargenomen en verwachte gemiddelden (ongewogen cijfers)

	(1) waargenomen	(2) verwacht volgens demografische structuur en opleidingsniveau
Turken en Marokkanen	33	16
Zuid-Europeanen	12	14
Surinamers en Antillianen	31	16
totale bevolking	7	7

De percentages in de tweede kolom laten zich lezen als de statistisch te verwachten werkloosheidspercentages bij hoofden van huishoudens. Op grond van hun demografische kenmerken en van hun opleidingsniveau mag men bij de etnische minderheden een hogere mate van werkloosheid verwachten dan bij de autochtonen. De feitelijk gevonden waarden voor de etnische minderheden gaan de verwachte waarde echter ver te boven. Alleen bij de Zuid-Europeanen treedt een dergelijke discrepantie nauwelijks op.

Eenzelfde procedure wordt nu gevolgd voor het verschijnsel niet-activiteit, waarmee bedoeld wordt de afwezigheid van een inkomen uit arbeid. De variantie in deze variabele wordt in zeer behoorlijke mate verklaard door de gebruikte achtergrondvariabelen. Dat komt omdat het verschijnsel niet-activiteit ook groepen als arbeidsongeschikten, gepensioneerden en bijstandsontvangers omvat, waardoor demografische variabelen een grote verklarende rol kunnen spelen. De statistische verwachtingen worden nu stapsgewijs gegeven: eerst alleen voor demografische achtergrondkenmerken (zie nog eens tabel 3), vervolgens voor deze demografische kenmerken en opleiding tezamen. Het resultaat is neergelegd in tabel 5.

Tabel 5: Percentages niet-actieven onder hoofden van huishoudens naar etnische groep: waargenomen en verwachte gemiddelden (ongewogen cijfers)

	(1) waargenomen	(2) verwacht volgens: demografische structuur	(3) verwacht volgens demografische structuur en opleidingsniveau
Turken en Marokkanen	44	22	32
Zuid-Europeanen	25	26	33
Surinamers en Antillianen	52	37	41
totale bevolking	35	35	35

De percentages niet-actieven zijn bij de Turken en Marokkanen, alsmede bij de Surinamers en Antillianen, hoger dan bij de totale bevolking. Ze zijn ook hoger dan op grond van demografische samenstelling voor deze groepen verwacht kan worden. Wordt ook het opleidingsniveau in de statistische verwachting betrokken, dan wordt de discrepantie tussen verwachte en waargenomen percentages kleiner, maar zij blijft bestaan. Dat wil zeggen dat Turken en Marokkanen in hogere mate tot de niet-actieven behoren dan hun achtergrondkenmerken zouden doen verwachten. Hetzelfde geldt voor Surinamers en Antillianen. Voor de Zuid-Europeanen geldt het tegenovergestelde.

Dat de geobserveerde mate van niet-activiteit zoveel hoger ligt dan de statistische verwachting is bijna een implicatie van de hoge werkloosheid van de etnische minderheden. Die werkloosheid kan, blijkens tabel 4, niet volledig uit de demografische kenmerken en de verhoudingsgewijs lage opleiding van deze groepen worden begrepen. Er is blijkbaar een andere factor in het spel die iets te maken zou kunnen hebben met het behoren op zich tot de etnische minderheden. Deze factor zou discriminatie kunnen zijn, maar het is ook mogelijk, dat in plaats daarvan of daarnaast de etnische groepen typische kenmerken vertonen, die met behulp van de tot dusverre gebruikte variabelen niet voldoende beschreven zijn. Het niveau van een in het buitenland genoten opleiding laat zich moeilijk in een classificatie van Nederlandse opleidingen onderbrengen. Het WBO is hierop zeker niet gericht. In de enquête-vraag wordt niet gespecificeerd naar het land waar de opleiding werd genoten. Los daarvan behoeft de waarde van een buitenlandse opleiding in Nederland niet dezelfde te zijn als van een formeel daaraan gelijke Nederlandse opleiding. Een factor als kennis van de Nederlandse taal zal op de Nederlandse arbeidsmarkt waarschijnlijk een rol spelen, maar in het WBO bestaat over deze factor geen informatie. Slechts de verblijfsduur in Nederland is bekend.

In tabel 6 wordt de relatie tussen de mate van werkloosheid en enkele voor de hand liggende achtergrondkenmerken per etnische categorie bezien. Een van deze achtergrondkenmerken is specifiek voor de etnische minderheden, te weten verblijfsduur in Nederland.

Tabel 6: Werkloosheidspercentages onder hoofden van huishoudens, behorend tot de beroepsbevolking naar een aantal kenmerken van het hoofd (tussen haakjes steekproefaantallen)

	Turken en Marokkanen	Zuid- Europeanen	Surinamers en Antillianen	totale bevolking
<u>allen</u>	33 (722)	12 (207)	31 (511)	8 (32.039)
<u>opleiding</u>				
geen	37 (161)	* (16)	* (22)	29 (362)
lo	36 (364)	15 (87)	47 (111)	18 (4.315)
lbo,mavo	26 (140)	9 (65)	30 (195)	9 (11.492)
mbo,havo,vwo	31 (35)	* (27)	24 (126)	5 (8.805)
hoger	* (22)	* (12)	11 (57)	4 (7.065)
<u>verblijfsduur in Nederland</u>				
meer dan 15 jaar	32 (294)	12 (113)	20 (120)	nvt
10 tot 15 jaar	33 (225)	15 (53)	36 (152)	nvt
minder dan 10 jaar	35 (188)	* (24)	45 (145)	nvt
<u>leeftijd</u>				
18-24	30 (76)	* (6)	59 (42)	15 (1.441)
25-34	29 (201)	6 (43)	31 (219)	8 (9.666)
35-49	33 (370)	14 (114)	22 (205)	6 (13.787)
50+	44 (75)	16 (44)	51 (45)	11 (7.145)
<u>gemeente-grootte</u>				
vier grote steden	33 (398)	15 (99)	32 (325)	15 (3.193)
overige gem. >100.000	33 (147)	22 (42)	32 (83)	13 (3.786)
rest van het land	32 (177)	7 (66)	29 (103)	7 (25.060)
verklaarde variantie in het werkloosheidspercentages (%)				
	1	4	11	4(**)

(*) steekproefaantal minder dan 30; geen percentage berekend

(**) niet identiek aan het cijfer in tabel 3, omdat daar meer achtergrondkenmerken werden meegenomen.

Bron: CBS, WBO85/86, SCP-bewerking

De verbanden tussen werkloosheid en achtergrondkenmerken verschillen per etnische categorie.

Bij de Turken en Marokkanen worden geen of slechts zwakke correlaties gevonden. Er bestaat bijvoorbeeld bij deze groepen geen relatie tussen werkloosheid van het huishoudenshoofd en zijn of haar verblijfsduur in Nederland. Tussen werkloosheid en leeftijd bestaat evenmin een sterk verband. Slechts de hoofden van 50 jaar en ouder lijken een duidelijk boven het gemiddelde liggende werkloosheid te vertonen (evenal trouwens in de totale bevolking), maar bij de etnische minderheden zijn zij numeriek nog slecht vertegenwoordigd.

Met het opleidingsniveau van het huishoudenshoofd bestaat onder Turken en Marokkanen een zwakke relatie. Bij een opleiding die niet verder gaat dan lager onderwijs bedraagt het percentage werkloze hoofden 36 en bij een lbo- of mavo-opleiding 26. Bij een daarboven uitgaande opleiding werd echter weer een werkloosheidspercentage van 31 genoteerd. Zoals gezegd: het materiaal is zweverig. De steekproefaantallen zijn klein, vooral voor de hogere opleidingen, De scoring van de buitenlandse opleidingen vormt een verder element van onzekerheid.

Bij de Surinamers en Antillianen zijn sterkere verbanden tussen werkloosheid en de behandelde achtergrondvariabelen. Deze variabelen verklaren dan ook tezamen 11% van de variantie in het percentage werklozen, tegenover slechts ruim 1% bij de Turken en Marokkanen. Bij de Surinamers en Antillianen neemt het percentage werklozen bij toenemend opleidingsniveau duidelijk af. Het daalt tevens met toenemende verblijfsduur. Het verband met leeftijd is duidelijker dan bij de Turken en Marokkanen U-vormig. Zowel bij het jongste als bij de oudste deel van de beroepsbevolking is de werkloosheid relatief hoog. Surinamers en Antillianen volgen daarmee in hun werkloosheid het profiel van de totale bevolking, zij het dat het verschijnsel zich op een veel hoger niveau afspeelt.

In het geval van de Zuid-Europeanen wordt van een interpretatie van de resultaten afgezien. De steekproefaantallen zijn te klein.

Zoals gezegd bevat het WBO85/86 niet alle variabelen die licht zouden kunnen werpen op de achtergronden van werkloosheid bij etnische minderheden. De opleidingsvragen zijn niet toegesneden op de kenmerken van deze groepen. De steekproefaantallen zijn betrekkelijk klein. Hierin liggen redenen om een excursie te maken naar twee andere surveys, die extra informatie bieden. Het gaat om het Leefsituatie-onderzoek 1984 (LSO84) van het CBS onder Turken en Marokkanen en om het Leefsituatie-onderzoek 1985 (LSO85) onder Surinamers en Antillianen, eveneens van het CBS.

4 Werkloosheid: het Leefsituatie-onderzoek 1984 (LSO84)

De steekproef van het LSO84 omvatte 1348 Turkse en 1098 Marokkaanse hoofden van huishoudens. Dat is aanzienlijk meer dan in het WBO85/86. Verder bevatte het LSO84 enkele relevante vragen die in het WBO85/86 niet voorkwamen, zoals vragen naar de plaats van de genoten opleidingen, een aantal vragen naar kennis van het Nederlands en vragen naar de aard van de woonplaats in het land van herkomst. De antwoorden hierop worden in de volgende tabellen in verband gebracht met werkloosheid:

4.1 Turken

In het LSO84 ligt het percentage werklozen onder Turkse hoofden van huishoudens 35 in plaats van 33 in het WBO85/86. Het verschil is opmerkelijk klein gegeven de verschillende toedelingscriteria: in het WBO zijn is de voornaamste inkomensbron van het hoofd het criterium, in het LSO84 deelt de respondent zichzelf toe aan een sociale groep.

De werkloosheidspercentages variëren slechts zwak met leeftijd. Bij de jongste en de oudste groep is de werkloosheid wat hoger. Met verblijfsduur is geen verband. De grote gemeenten vertonen een wat hogere werkloosheid. De werkloosheid daalt iets met een betere kennis van het Nederlands. Turken van landelijke herkomst hebben een wat grotere werkloosheid.

Tabel 7: Werkloosheidspercentages onder Turkse hoofden van huishoudens behorend tot de beroepsbevolking naar een aantal kenmerken van het hoofd (tussen haakjes steekproefaantallen)

<u>totaal</u>	35 (1192)
<u>leeftijd hoofd</u>	
18-24	32 (108)
25-34	30 (287)
35-49	36 (684)
50+	43 (113)
<u>verblijfsduur</u>	
tot 10 jr	34 (288)
10 tot 15 jr	35 (531)
15+ jr	34 (368)
<u>gemeentegrootte in Ned.</u>	
vier grote steden	38 (339)
overige gem. met meer dan 100.000	34 (350)
rest van het land	33 (503)
<u>kennis van Ned. taal</u>	
goed	30 (149)
matig	33 (593)
slecht	38 (450)
<u>landelijke of stedelijke herkomst in Turkije</u>	
stedelijk	34 (737)
landelijk	38 (455)

Bron: CBS, LSO84, SCP-bewerking

Het verband tussen werkloosheidspercentages en opleiding is onderwerp van een aparte tabel.

Tabel 8: Werkloosheidspercentages onder Turkse hoofden van huishoudens behorend tot de beroepsbevolking naar Nederlandse en Turkse opleiding van het hoofd (tussen haakjes steekproefaantallen)

	opleiding in Turkije				totaal
	geen	lo, koran	middensch. of lbo	hoger	
opleiding in Nederland					
lo of minder	47 (112)	34 (645)	34 (172)	34 (73)	35 (1002)
mavo, lbo	43 (7)	37 (84)	23 (43)	24 (21)	32 (155)
hoger	* (1)	* (7)	* (11)	* (16)	28 (35)
totaal (N)	46 (120)	35 (736)	31 (226)	33 (110)	35 (1192)

(*) percentage niet berekend wegens te klein aantal

Bron: CBS, LSO84, SCP-bewerking

Hoe hoger het opleidingsniveau in Nederland, des te lager de werkloosheid. De verschillen zijn echter niet spectaculair. Op mavo/lbo-niveau is de werkloosheid maar weinig lager dan op het nog lagere opleidingsniveau. Boven het mavo/lbo-niveau lijkt de werkloosheid wel te dalen, maar daar vormen de kleine aantallen een belemmering voor stellige uitspraken. Bij gelijke niveaus in Nederland daalt de werkloosheid met het opleidingsniveau in Turkije. Hoge werkloosheid wordt vooral gevonden bij de groep, die noch in Nederland, noch in Turkije, meer dan l.o. heeft behaald. Hierin speelt vermoedelijk een leeftijdseffect. Dit zijn grotendeels ouderen. Gecorrigeerd voor effecten van andere variabelen blijft van de correlatie tussen opleiding in Turkije en werkloosheid zeer weinig over.

Een poging om de werkloosheid van Turkse huishoudenshoofden te verklaren met behulp van alle hier ingevoerde variabelen, i.c. opleiding in Nederland, opleiding in het buitenland, leeftijd, verblijfsduur, gemeentegrootte, stedelijke dan wel landelijke herkomst in het land van origine en kennis van de Nederlandse taal (goed, matig of slecht) stuitte op weinig succes. Al deze factoren tezamen verklaarden slechts 1,4% van de variantie in het percentage werklozen. Tussen geen enkele van deze variabelen en werkloosheid bestond een uniek verband (dat wil zeggen een voor de invloed van overige onafhankelijke variabelen gecorrigeerd verband) dat significant was op het 95%-niveau.

4.2 Marokkanen

Tabel 9: Werkloosheidspercentages onder Marokkaanse hoofden van huishoudens behorend tot de beroepsbevolking naar een aantal kenmerken van het hoofd (tussen haakjes steekproefaantallen)

<u>totaal</u>	41 (942)
<u>leeftijd hoofd</u>	
18-24	33 (24)
25-34	40 (197)
35-49	40 (597)
50+	50 (124)
<u>verblijfsduur</u>	
tot 10 jr	40 (130)
10 tot 15 jr	38 (332)
15+ jr	42 (454)
<u>gemeentegrootte in Ned.</u>	
vier grote steden	42 (355)
overige gem. met meer dan 100.000	38 (244)
rest van het land	41 (343)
<u>kennis van Ned. taal</u>	
goed	37 (188)
matig	38 (492)
slecht	50 (262)
<u>landelijke of stedelijke</u>	
<u>herkomst in Marokko</u>	
stedelijk	40 (454)
landelijk	41 (488)

Bron: CBS, LS084, SCP-bewerking

De Marokkanen hebben een hogere werkloosheid dan de Turken, n.l 41% (in het WBO85/86 33%). Daarbinnen is het profiel niet ongelijk aan dat van de Turken. Ook bij de Marokkanen zijn de verbanden tussen de achtergrondkenmerken en werkloosheid niet sterk. De 50-plussers hebben een hogere mate van werkloosheid. Er is echter geen relatie tussen werkloosheid en verblijfsduur, gemeentegrootte in Nederland en stedelijke herkomst in Marokko. Wel is de werkloosheid bij slechte kennis van de Nederlandse taal hoger.

Tabel 10: Werkloosheidspercentages onder Marokkaanse hoofden van huishoudens behorend tot de beroepsbevolking naar Nederlandse en Marokkaanse opleiding van het hoofd (tussen haakjes steekproefaantallen)

	opleiding in Marokko				totaal
	geen	lo, koran	middensch. of lbo	hoger	
opleiding in Nederland					
lo of minder	45 (364)	36 (299)	43 (81)	50 (46)	42 (790)
mavo, lbo	52 (21)	37 (51)	21 (34)	50 (28)	38 (134)
hoger	* (-)	* (3)	* (6)	* (10)	26 (19)
totaal (N)	45 (384)	36 (353)	36 (121)	48 (84)	41 (942)

(*) percentage niet berekend wegens te klein aantal

Bron: CBS, LSO84, SCP-bewerking

Het gemiddelde percentage werklozen van 41 in het LSO84 wordt, nog sterker dan bij de Turken, bepaald door de hoofden van huishoudens die geen opleiding hebben genoten in Nederland, terwijl zij in het buitenland ook niet meer dan lagere- of koranschool hebben gehad. Het gaat daarbij om 363 van de 942 respondenten. De werkloosheid daalt met stijgend Nederlands opleidingsniveau, maar het verschil tussen de twee groepen met enige omvang, dus tussen de mavo/lbo-opgeleiden en degenen met lo of minder, is erg klein. Tussen werkloosheid en opleidingsniveau in Marokko is geen verband, althans geen verband dat zinnig geïnterpreteerd kan worden.

Alle gebruikte achtergrondkenmerken konden tezamen niet meer dan 1,5% van de variantie in het werkloosheidspercentage verklaren, een waarde die vergelijkbaar is met die bij de Turken werd gevonden. Slechts met kennis van de Nederlandse taal en met leeftijd 50 jaar of ouder werden unieke verbanden gevonden die significant waren.

4.3 Conclusie

De verklaring van het werkloosheidspercentage aan de hand van het LSO84 levert voor Turken en Marokkanen vergelijkbare resultaten op. De conclusie is in grote lijnen een bevestiging van de resultaten uit het WBO85/86 en zij kan nu zelfs in meer algemene termen geformuleerd worden. De werkloosheid van Turken en Marokkanen is over de hele linie hoog. Op het oog

relevante capaciteiten als opleiding en kennis van de Nederlandse taal hebben, althans op deze wijze gemeten, slechts een betrekkelijk gering positief effect. In de slotparagraaf wordt over de betekenis van dit wellicht onverwachte resultaat gespeculeerd. Hier zij vast de relativering gemaakt, dat de aantallen Turken en Marokkanen op het hogere opleidingsniveau (meer dan mavo of lbo) nog erg klein zijn en dat de steekproeven nauwelijks toereikend waren om hierover uitspraken te doen.

5 Werkloosheid: Het Leefsituatie-onderzoek Surinamers en Antillianen(LSO85)

Het LSO85 werd aan het einde van het jaar 1985 door het CBS gehouden, dus ongeveer gelijk met het WBO. De steekproef omvatte netto 959 Surinaamse en 436 Antilliaanse respondenten. Terwijl de steekproef van het LSO84 onder Turken en Marokkanen een steekproef uit huishoudens was, was de steekproef van Surinamers en Antillianen een personensteekproef uit de bevolking van 18 jaar en ouder. De resultaten zijn daar door niet zonder meer representatief voor huishoudens of voor hoofden van huishoudens, maar in een intern vergelijkende analyse zoals de hier verrichte is dat geen overwegend bezwaar.

Een andere handicap ligt in het feit, dat in dit onderzoek aan de respondenten geen vraag naar eventuele werkloosheid werd gesteld. Als substituut daarvoor is de vraag naar inkomensbron gekozen. Waar deze opgegeven werd als "rww" of "wachtgeld" werd aangenomen dat het huishoudenshoofd in kwestie werkloos was. Als de respondent een "andere uitkering" opgaf en dat was geen uitkering wegens arbeidsongeschiktheid of pensioen en ook geen abw, dan werd aangenomen, dat het een ww- of wwv-uitkering betrof en dat eveneens sprake was van werkloosheid. Bij hoofden van huishoudens die zelf niet ondervraagd werden, maar waarover informatie via een ander lid van het huishouden werd verkregen, kon werkloosheid wel direct worden vastgesteld.

De werkloosheid wordt weer op dezelfde manier beschouwd als in de vorige paragraaf met die uitzondering, dat kennis van de Nederlandse taal bij deze groepen niet werd meegenomen. De vragenlijst voorzag hierin niet. Er mag worden aangenomen, dat de kennis van het Nederlands bij Surinaamse en Antilliaanse hoofden van huishoudens bijna in alle gevallen perfect is of op zeer behoorlijk niveau ligt.

Als extra variabele werd de etnische achtergrond binnen Suriname toegevoegd. Dit gebeurde op grond van de godsdienst en de thuis gesproken taal van de respondent. Er werd slechts onderscheid gemaakt tussen Hindostanen en Javanen aan de ene kant en overige groepen (grotendeels Creolen) anderzijds.

5.1 Surinamers

Tabel 11: Werkloosheidspercentages onder Surinaamse hoofden van huishoudens behorend tot de beroepsbevolking naar een aantal kenmerken van het hoofd (tussen haakjes steekproefaantallen)

<u>totaal</u>	24 (634)
<u>leeftijd hoofd</u>	
18-24	52 (62)
25-34	18 (257)
35-49	20 (240)
50+	36 (73)
<u>verblijfsduur</u>	
tot 10 jr	33 (207)
10 tot 15 jr	23 (276)
15+ jr of in Ned. geboren	12 (150)
<u>gemeentegrootte in Ned.</u>	
vier grote steden	28 (291)
overige gem. met meer dan 100.000	32 (50)
rest van het land	18 (293)
<u>etnische achtergrond</u>	
Hindostaans of Javaans	29 (272)
anders	20 (362)
<u>landelijke of stedelijke herkomst in Suriname</u>	
Paramaribo	24 (259)
anders	24 (375)

Bron: CBS, LSO84, SCP-bewerking

Het percentage werklozen onder Surinaamse hoofden van huishoudens bedraagt 24, hetgeen lager is dan bij Turken of Marokkanen. De aandacht wordt er nogmaals op gevestigd, dat hier niet het gebruikelijke werkloosheidscijfer wordt gegeven, maar dat van hoofden van huishoudens. Bij de Surinamers zijn veel hoofden van eenoudergezinnen, die een uitkering krachtens de ABW ontvangen. Zij zijn volgens het hier gekozen criterium niet werkloos, hetgeen natuurlijk niet betekent, dat zij niet buiten het arbeidsproces zouden staan. Het werkloosheidspercentage voor hoofden van huishoudens in het WBO bedraagt 34.

De differentiatie in werkloosheidspercentages binnen de Surinaamse groep is aanmerkelijk sterker dan bij de Turken en de Marokkanen. Het U-vormig verband met leeftijd is hier veel meer uitgesproken, de relatie met verblijfsduur die bij Turken en Marokkanen ontbreekt, vertoont hier een steile curve. De langverblijvers hebben een lagere werkloosheid. De

werkloosheid in de gemeenten boven de 100.000 inwoners ligt duidelijk boven die in kleinere gemeenten. Er is geen verband met de stedelijke, dan wel landelijke achtergrond in Suriname, maar wel met de etnische achtergrond aldaar. De werkloosheid onder Hindostanen en Javanen ligt hoger dan die bij Creolen. Blijkens de resultaten van de regressie-analyse verdwijnt dit verschil echter, als gecorrigeerd wordt voor de invloed van andere variabelen.

Tabel 12: Werkloosheidspercentages onder Surinaamse hoofden van huishoudens behorend tot de beroepsbevolking naar Nederlandse en Surinaamse opleiding van het hoofd (tussen haakjes steekproefaantallen)

	opleiding in Suriname				
	geen	lo	mavo/lbo	hoger	totaal
opleiding in Nederland					
lo of minder	33 (43)	34 (113)	32 (62)	9 (17)	33 (237)
mavo, lbo	35 (26)	38 (55)	19 (36)	* (11)	30 (128)
havo/vwo/mbo	* (16)	20 (50)	5 (60)	15 (27)	12 (153)
hoger	* (7)	* (15)	11 (27)	11 (27)	9 (86)
totaal (N)	27 (92)	31 (235)	18 (185)	10 (92)	24 (604)

(*) percentage niet berekend wegens te klein aantal

Bron: CBS, LS085, SCP-bewerking

Met stijgende opleiding daalt bij de Surinamers het werkloosheidspercentage. Dat geldt vooral voor de in Nederland genoten opleiding; waarschijnlijk in mindere mate ook voor de in Suriname ontvangen opleiding.

Tezamen verklaren de gebruikte variabelen ruim 12% van de variantie in het werkloosheidspercentage. Vooral de variabelen leeftijd en opleiding in Nederland dragen daaraan bij. Verdere significante unieke verbanden bestaan met verblijfsduur in Nederland en met gemeentegrootte. De overige unieke verbanden zijn niet significant.

5.2 Antillianen

Het aantal Antilliaanse hoofden van huishoudens, behorend tot de beroepsbevolking, bedroeg in de steekproef van het LSO85 slechts 286 personen. De celvullingen van de tabellen worden daardoor wel erg klein. Van de kruistabel van opleidingen worden voor deze groep slechts de randtotalen gegeven. Achtergrondkenmerken in verband met het herkomstland werden voor de Antillianen niet ingevoerd.

Het beeld voor de Antillianen komt tot op grote hoogte overeen met dat van de Surinamers. De gevonden relaties zijn hier zelfs nog meer uitgesproken. De werkloosheid is hoog voor de jongste en de oudste groep, daalt met toenemende verblijfsduur en met toenemend opleidingsniveau en is relatief hoog in de grote steden. Alle unieke verbanden, behalve die met de leeftijdsvariabelen, zijn significant. De verklaarde variantie in het werkloosheidspercentage is hier, ondanks de kleine aantallen, hoger dan bij de Surinamers, te weten 15%.

Tabel 13: Werkloosheidspercentages onder Antilliaanse hoofden van huishoudens behorend tot de beroepsbevolking naar een aantal kenmerken van het hoofd (tussen haakjes steekproefaantallen)

<u>totaal</u>	30 (284)
<u>leeftijd hoofd</u>	
18-24	50 (26)
25-34	34 (136)
35-49	17 (98)
50+	10 (24)
<u>verblijfsduur</u>	
tot 10 jr	42 (149)
10 tot 15 jr	20 (50)
15+ jr of in Ned. geboren	15 (86)
<u>gemeentegrootte in Ned.</u>	
vier grote steden	40 (81)
overige gem. met meer dan 100.000	39 (31)
rest van het land	24 (174)
<u>opleiding in Nederland</u>	
lo of minder	45 (75)
mavo, lbo	39 (64)
havo, vwo, mbo	24 (68)
hoger	14 (79)
<u>opleiding op de Antillen</u>	
lo of minder	38 (93)
mavo, lbo	33 (109)
havo, vwo, mbo	19 (58)
hoger	10 (20)

Bron: CBS, LSO84, SCP-bewerking

5.3 Conclusie

Terwijl bij de Turken en Marokkanen het werkloosheidspercentage nauwelijks varieert met op het oog relevante kenmerken als verblijfsduur en opleiding, is dat bij de Surinamers en Antillianen duidelijk wel het geval. De mate van werkloosheid lijkt gunstig te reageren op verblijfsduur in Nederland en op hier genoten opleiding. Het verband met opleiding is vergelijkbaar met dat wat ook in de Nederlandse beroepsbevolking wordt gevonden. Dat geldt ook voor de relatie tussen werkloosheid en gemeentegrootte.

De verschillen tussen Turken en Marokkanen enerzijds en Surinamers en Antillianen anderzijds vormen een bevestiging van de bevindingen in het WBO85/86 (zie paragraaf 2). Zij vragen om verklaring. In de slotparagraaf worden hieraan enkele opmerkingen besteed.

6 Terug naar het WBO85/86: Inkomens

6.1 Gemiddelden en verdelingen

In de volgende tabellen zijn inkomensverdelingen en gemiddelde inkomens op huishoudensniveau gegeven. Daarbij zijn twee inkomensmaten gebruikt:

- (a) het netto inkomen van hoofd plus partner met inbegrip van kinderbijslag
- (b) het netto inkomen van het hoofd zonder kinderbijslag

In het eerstgenoemde inkomen is de kinderbijslag voor uitwonende kinderen echter niet opgenomen. Deze werd in het WBO85/86 ook niet gevraagd. Juist voor etnische minderheden kan deze kinderbijslag van belang zijn in verband met de aanwezigheid van kinderen in het land van herkomst die ten laste van hier verblijvende ouders komen. In het onderzoek werd wel gevraagd naar de aanwezigheid van uitwonende kinderen die voor de kinderbijslag meetellen. Daarbij werd trouwens geen onderscheid gemaakt tussen uitwonende kinderen in Nederland en uitwonende kinderen in het buitenland. Een analyse van de vraag naar het aantal uitwonende kinderen leidde tot teleurstellende resultaten. Zo bleek volgens opgave van de respondenten slechts 5% van de Turkse en Marokkaanse huishoudens uitwonende kinderbijslagkinderen te hebben. Per huishouden zou dat gemiddeld 0,15 kind zijn. In werkelijkheid moet dat aantal veel hoger zijn. Uit ander onderzoek (het reeds bekende LSO84) bleek, dat 24% van de Turkse en Marokkaanse huishoudens in Nederland kinderen in het buitenland had, terwijl het gemiddeld aantal van die kinderen over alle Turkse en Marokkaanse huishoudens in Nederland gerekend

0,60 bedroeg. De overboekingen van de Sociale Verzekeringsbank naar Turkije en Marokko ten behoeve van aldaar woonachtige kinderbijslagkinderen wijzen op een nog hoger gemiddeld aantal in het buitenland wonende kinderen per Turks of Marokkaans huishouden.

Een niet onbelangrijk inkomensbestanddeel van Turkse en Marokkaanse huishoudens komt dus in het WBO niet boven water. Het gemiddeld bedrag per huishouden dat hiermee gemoeid is, kan worden geschat op f. 1.200.= per jaar. Per huishouden met kinderen is dat zelfs f. 1.500.=

Bij de overige bevolkingscategorieën is dit missende bestanddeel veel kleiner. Als de opgave van uitwonende kinderbijslagkinderen bij de totale bevolking wel als correct beschouwd mag worden, bezat slechts 1% dergelijke kinderen, met een resulterend inkomenseffect van f. 120.= per jaar per huishouden. Ook bij overige Mediterrane groepen en bij Surinamers en Antillianen was het percentage met uitwonende kinderbijslagkinderen niet meer dan 2. Het inkomenseffect is te verwaarlozen.

Het zou in de rede liggen voor het onder (a) genoemde inkomen een correctie aan te brengen bij de Turken en Marokkanen. Dat kan als het gaat om het gemiddelde inkomen, maar niet in het geval van de inkomensverdeling. Het is namelijk niet duidelijk op welke inkomensklassen welke correcties zouden moeten worden toegepast. In tabel B4 is dan ook alleen een correctie op het gemiddelde inkomen per huishouden toegepast.

Naar verhouding veel lage inkomens en ook lage gemiddelde inkomens worden gevonden bij Surinamers en Antillianen. De gemiddelde inkomens van Turken en Marokkanen liggen, na correctie voor kinderbijslag ten behoeve van in het buitenland woonachtige kinderen nauwelijks meer onder het algemeen bevolkingsgemiddelde. Bij de overige Mediterrane groepen is het gemiddeld inkomen zelfs hoger.

Hierbij past wel de kanttekening, dat het gaat om een inkomensbeeld van de gehele bevolking met inbegrip van de ouderen. Bij een beperking van de bevolking tot degenen onder de 55 jaar of tot degenen met een inkomen uit arbeid wijzigen zich de verhoudingen ten ongunste van de etnische minderheden en daarbinnen ten ongunste van de Turken en Marokkanen. In tabel B5 is een dergelijke specificatie toegepast.

Als wordt uitgegaan van alleen het inkomen van het hoofd van het huishouden, zonder kinderbijslag, komen alle gemiddelden uiteraard lager te liggen. Deze gemiddelden en de verdelingen zijn weergegeven in tabel B6.

Naar analogie van de specificatie die eerder werd toegepast op tabel B4, worden de data van tabel B6 vervolgens gepresenteerd voor degenen die hun inkomen uit arbeid betrekken. De resultaten zijn gegeven in tabel B7.

Weer blijken de verhoudingen tussen de bevolkingsgroepen zich te wijzigen, in die zin dat de Mediterrane groepen, in het bijzonder de Turken en Marokkanen, nu een grotere inkomensachterstand op de totale bevolking vertonen en dat zij door de Surinamers en Antillianen gepasseerd zijn. De Turken en Marokkanen vertonen een sterke concentratie in de inkomensklasse van f. 23.000.= tot f. 30.000.= Ter oriëntatie: een modaal netto inkomen voor een werknemer met twee kinderen lag in de periode op ongeveer f. 25.500.=

De algemene conclusie met betrekking tot de inkomens laat zich het beste formuleren aan de hand van tabel 14 die een gecompriëerde weergave is van de tabellen B4 tot en met B7.

Tabel 14: Gemiddelde inkomens naar soort inkomen en naar etnische groep (duizenden gulden per jaar)

	(1) netto huishoudens- inkomen inc. k.b.	(2) idem, alleen inkomens uit arbeid	(3) netto inkomen hoofd excl. k.b.	(4) idem, alleen inkomens uit arbeid
Turken en Marokkanen (TM)	30,0	32,9	22,7	25,2
Zuid-Europeanen (ZE)	32,6	36,1	24,4	27,1
Surinamers en Antillianen (SA)	27,5	37,1	22,0	28,8
totale bevolking	30,5	38,1	26,0	31,3
achterstand (*) bij:	SA	TM,ZE	SA,TM,ZE	TM,ZE,SA

(*) naar volgorde van ernst

Bron: CBS, WBO85/86, SCP-bewerking

Turken en Marokkanen genieten de laagste arbeidsinkomens, maar door andere posten wordt hun huishoudensinkomen aangevuld tot een vrijwel gemiddeld Nederlands niveau, terwijl de Zuid-Europeanen groepen daar zelfs boven komen. Surinamers en Antillianen hebben, als zij aan het arbeidsproces deelnemen, wel enige inkomensachterstand op de bevolking, maar minder dan de overige etnische groepen. Zij komen echter met hun totale huishoudensinkomen laag uit.

In de bijlage verschaftte gegevens over de aard van de inkomensbronnen bieden enig inzicht in de achtergronden van deze situatie. Surinamers en Antillianen zijn in hoge mate aangewezen

op algemene bijstand. Voor een groot deel is dat een gevolg van het feit dat bij deze groepen een hoog aandeel van eenoudergezinnen valt waar te nemen.

De hier onderscheiden etnische categorieën zijn samenvoegingen. De omvang van de steekproef noopte daartoe. De cijfers geven echter geen aanleiding te veronderstellen, dat er op het punt van inkomensbronnen en inkomen veel verschil tussen Turken en Marokkanen zou zijn. Tussen Surinamers en Antillianen lijkt wel enig verschil te bestaan. De positie van de Antillianen lijkt daarbij beter dan die van de Surinamers. Zie daarvoor de tabellen B1 en B4 in de bijlage.

6.2 Huishoudensinkomens: een multivariate verklaring

Inkomens van huishoudens zullen sterk samenhangen met de bronnen waaruit zij betrokken worden. Daarnaast zal het opleidingsniveau, los van de inkomensbron, een invloed hebben op de hoogte van het inkomen, omdat het functieniveau in het arbeidsproces er grotendeels door bepaald wordt. De mogelijke invloed van demografische variabelen op het inkomen, zoals de leeftijd van het huishoudenshoofd en het type huishouden, zal nadat de invloeden van voorgaande variabelen verdisconteerd zijn, voor een groot deel zijn afgeroomd. Omdat het om het echter om huishoudensinkomen gaat, spelen deze demografische variabelen toch ook nog een andere rol, n.l. via het aantal kinderbijslagkinderen en de mogelijke aanwezigheid van een partner, die eventueel ook over een inkomen beschikt. In tabel 15 wordt de verklaringskracht van al deze variabelen tezamen beproefd.

Tabel 15: Relatie tussen netto huishoudensinkomen incl. kinderbijslag en een aantal onafhankelijke variabelen

	r	beta
<u>aard van de inkomensbronnen</u>		
hoofd beschikt over inkomen uit arbeid	0,54	0,12
hoofd werkt full-time	0,50	0,25
hoofd is zelfstandig werkzaam	0,16	0,12
partner van hoofd heeft inkomen	0,43	0,30
<u>opleidingskenmerken</u>		
opleidingsniveau van het hoofd	0,42	0,30
<u>demografische kenmerken</u>		
huishouden bestaat uit 1 persoon	-0,45	-0,17
huishouden is eenoudergezin	-0,14	-0,06
leeftijd van het hoofd	-0,08	0,22
hoofd is 60 jaar of ouder	-0,32	-0,09
aantal kinderen in het huishouden	0,30	0,10
totaal verklaarde variantie	59%	

De gezamenlijke bijdrage van deze variabelen in de variantie van het inkomen bedraagt, blijkens de resultaten van de regressie-analyse, 59%. De bijdrage van het blok inkomensbronnen (de eerste vier variabelen) is 45%, tenminste als dat blok als eerste onafhankelijke wordt ingevoerd. De opleiding van het hoofd doet de variantieverklaring stijgen tot 50% en de vijf demografische variabelen brengen het totaal tenslotte op de genoemde 59%.

Met behulp van regressieanalyses is het, evenals dat eerder bij niet-activiteit en werkloosheid geschiedde, mogelijk om na te gaan in hoeverre feitelijke inkomens bij verschillende etnische groepen beantwoorden aan de statistische verwachtingen. In tabel 16 is dat gedaan.

Tabel 16: Netto huishoudensinkomens incl. kinderbijslag (*) naar etnische groep: waargenomen en verwachte gemiddelden in duizenden guldens per jaar (ongewogen gegevens)

	(1) waargenomen	(2) verwacht volgens: inkomensbronnen, opleidingsniveau en demografische structuur
Turken en Marokkanen	28,6	27,3
Zuid-Europeanen	32,5	32,0
Surinamers en Antillianen	27,2	28,5
totale bevolking	30,5	30,5

(*) Hier, in tegenstelling tot in tabel 14, alleen k.b. voor thuiswonende kinderen meegerekend

Bron: CBS, WBO85/86, SCP-bewerking

Kolom 1 laat zien, dat het gemiddeld inkomensniveau bij de etnische minderheden lager ligt dan bij de totale bevolking. verwachte niveau. Kolom 2 wijst uit, dat als een aantal relevante achtergrondvariabelen in de inkomensverwachting wordt betrokken, verwachte en feitelijke inkomens elkaar dicht naderen. Dat hoeft ook geen verwondering te wekken, want vrijwel alle enigszins belangrijke determinanten van inkomen, met inbegrip van werkloosheid, zijn in kolom 2 verwerkt. Er blijft daardoor geen ruimte over voor verschillen tussen feitelijke en verwachte inkomens. Hun sociale achtergrondkenmerken (m.i.v. werkloosheid) in aanmerking genomen, liggen de inkomens van etnische minderheden op een te verwachten niveau.

7 Samenvatting en conclusie

In deze beschouwing over werkloosheid, inkomensbronnen en inkomens bij etnische minderheden wordt verslag gedaan van een analyse op het Woningbehoefte-onderzoek 1985/86 (WBO85/86) van het CBS. Daarbij worden ook excursies gemaakt naar twee andere CBS-onderzoeken, te weten de beide Leefsituatie-onderzoeken onder etnische minderheden die respectievelijk in 1984 (Turken en Marokkanen) en 1985 (Surinamers en Antillianen) werden gehouden. De bewerking van deze databronnen en de interpretatie van de resultaten zijn geheel voor rekening van het Sociaal en Cultureel Planbureau.

Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen nemen minder dan de overige bevolking deel aan het arbeidsproces. Het verschil wordt bepaald geprononceerd, als de bevolking van onder de 55 jaar in ogenschouw wordt genomen, zodat verschillen in leeftijdsopbouw van de vergeleken groepen goeddeels worden uitgeschakeld. De Zuid-Europeanen onttrekken zich aan deze conclusie. Zij verschillen onder het gekozen gezichtspunt weinig van de totale bevolking (zie tabel 5).

Voor de achterblijvende participatie aan het arbeidsproces draagt het verschijnsel werkloosheid bij etnische minderheden de hoofdschuld. Weliswaar ligt, gezien het opleidingsniveau bij etnische minderheden, een hogere werkloosheid dan bij de rest van de bevolking in de verwachting, maar ook als met deze, en andere interveniërende, factoren rekening wordt gehouden, is hun werkloosheid nog twee keer zo hoog als die van de totale bevolking (zie tabel 4). Opleidingskenmerken lijken dus geen toereikende verklaring te bieden voor de werkloosheid onder de minderheden.

Bij Turken en Marokkanen is het daarbij opvallend, dat ook een interne differentiatie op dit punt vrijwel afwezig is. Bij deze groepen wordt, zowel in het WBO85/86 als in het LSO84, een uniform hoge werkloosheid gevonden, die ongeveer hetzelfde niveau heeft voor verschillende opleidingsgroepen en verblijfsduurgroepen, die niet reageert op gemeente-grootte en weinig verband houdt met kennis van de Nederlandse taal. Slechts met leeftijd wordt een verband gevonden, in die zin dat de oudste en de jongste groepen in de beroepsbevolking een hogere werkloosheid hebben, maar dit verband is zwakker dan bij de bevolking in haar totaliteit (zie de tabellen 6, 7, 8, 9, 10). Het lijkt er op alsof het behoren tot deze groepen als zodanig een hoge kans op werkloosheid met zich brengt. Dat feit biedt steun aan de gedachte, dat de hoge werkloosheid voortvloeit uit discriminatie op de arbeidsmarkt.

Bij Surinamers en Antillianen, die een vergelijkbaar werkloosheidsniveau vertonen, is wel een aanzienlijke interne differentiatie van het verschijnsel waarneembaar. De werkloosheid daalt

hier duidelijk met stijgende opleiding en verblijfsduur, terwijl ook de relatie met gemeente-grootte en leeftijd sterker is. Deze bevindingen vormen een relativering van de discriminatie-hypothese in zoverre, dat een goede opleiding blijkbaar zo niet de aanwezigheid van discriminatie, dan toch het effect daarvan, beperkt (zie tabellen 6, 11, 12 en 13)

Het is trouwens ook nog mogelijk, dat de bij Turken en Marokkanen geconstateerde omnipresentie van het verschijnsel werkloosheid mede een feitelijke uniformiteit van het arbeidsaanbod in deze groepen weerspiegelt. De analyse heeft betrekking op de jaren 1984-1986 en beperkt zich tot hoofden van huishoudens. Bij de Turkse en Marokkaanse hoofden van huishoudens waren er in de gebruikte onderzoeken nog slechts weinigen met een boven een lbo-of mavo-niveau uitgaande opleiding. De scoring van de Nederlandse taalkennis geschiedde op basis van door de respondent zelf verschaft informatie en kon niet objectief worden vastgesteld.

De conclusie uit dit alles kan zijn dat, zeker zo lang niet meer gegevens beschikbaar zijn, een beleid langs twee sporen valt te rechtvaardigen: verhoging van het opleidingsniveau en discriminatiebestrijding lijken beide geboden. Een beter inzicht in de factoren die de hoge werkloosheid bij etnische minderheden in het algemeen en de onderlinge verschillen tussen groepen daarbinnen kunnen verklaren, is echter geen luxe. In de inleiding werd al opgemerkt, dat vooral bij de Turken en Marokkanen, de voortgaande immigratie de lotgevallen van de eigenlijke tweede generatie van hier opgegroeide personen tot op zekere hoogte aan het oog kan onttrekken. Panel-onderzoek van een hier eenmaal aanwezige leeftijdsgroep zou extra informatie kunnen bieden. Een ruimere vertegenwoordiging van etnische groepen in de onderwijscohorten van het CBS zou daartoe op de middellange termijn een middel zijn.

Met betrekking tot de hoogte van het huishoudensinkomen lopen de etnische minderheden, met uitzondering van de Zuid-Europeanen achter op de totale bevolking. Bij correctie voor kinderbijslag ten gunste van in het buitenland wonende kinderen geldt de achterstand alleen nog maar voor Surinamers en Antillianen. Wordt de vergelijking getrokken voor uitsluitend het inkomen van het hoofd, zonder kinderbijslag, dan is er wel een achterstand voor alle beschouwde etnische groepen waarneembaar en wordt de vergelijking dan verder toegespitst op uitsluitend de inkomens uit arbeid, dan treedt de achterstand van de minderheden nog duidelijker aan het licht (zie tabel 14 en tabellen in de bijlage).

Wordt echter rekening gehouden met interveniërende variabelen, zoals aard van de inkomensbronnen, opleiding en demografische variabelen, dan blijkt het gemiddeld inkomen van de etnische minderheden vrij exact te beantwoorden aan het statistisch verwachte niveau (zie tabel 16). De feitelijke achterstand in inkomen grijpt terug op de eerder gerapporteerde

positie in (of liever gezegd buiten) het arbeidsproces.

TABELLENBIJLAGE

Tabel B1: Inkomensbron naar etnische groep

	werknemer overheid	werknemer bedrijfs- leven (wel in ziekenf.)	werknemer bedrijfs- leven (niet in ziekenf.)	zelfst. werkzaam	ww/wwv	rww	abw	wao/ aaw	pensioen	overig	N (=100%)
Turken	7	45	1	3	10	15	3	10	2	5	(559)
Marokkanen	10	43	-	1	11	13	6	12	4	1	(296)
Zuid-Eur.	10	52	6	5	5	5	4	9	2	4	(245)
Surinamers	14	26	2	2	4	16	20	5	4	6	(596)
Antillianen	17	17	17	1	2	13	18	4	2	10	(96)
Turken en Mar	8	45	1	2	10	14	4	11	3	3	(855)
Sur. en Ant.	14	24	5	2	4	16	20	5	3	7	(692)
totale bev.	16	24	8	9	2	3	3	6	16	13	(54.000)

Bron: CBS, WBO85/86, SCP-bewerking

Tabel B2: Inkomensbron naar etnische groep (bevolking onder 55 jaar)

	werknemer overheid	werknemer bedrijfs- leven (wel in ziekenf.)	werknemer bedrijfs- leven (niet in ziekenf.)	zelfst. werkzaam	ww/wwv	rww	abw	wao/ aaw	pensioen	overig	N (=100%)
Turken en Mar	8	46	1	2	10	15	4	10	1	3	(816)
Zuid-Eur.	10	56	6	4	5	5	4	7	1	2	(214)
Sur. en Ant.	15	27	6	2	4	16	21	4	-	5	(692)
totale bev.	22	34	11	11	3	5	3	5	1	6	(39.000)

Bron: CBS, WBO85/86, SCP-bewerking

2)

00%)

Tabel B3: Indicatoren voor deelname aan het arbeidsproces naar etnische groep (hoofden van huishoudens onder de 55 jaar *)

	(1)	(2)	(3)
Turken en Mar.	30	38	43
Zuid-Europeanen	12	18	28
Sur. en Ant.	29	32	50
totale bev.	9	14	23

(1) percentage werklozen onder de potentiële beroepsbevolking

(2) percentage werklozen plus arbeidsongeschikten onder de de potentiële beroepsbevolking plus arbeidsongeschikten

(3) percentage zonder arbeidsinkomen

(*) zowel in de teller, als in de noemer van de breuken gaat het telkens om hoofden van huishoudens onder de 55 jaar

Bron: CBS, WBO85/86, SCP-bewerking

Tabel B4: Huishoudens naar netto inkomen van hoofd plus partner incl kinderbijslag voor thuiswonende kinderen (horizontaal gepercenteerd)

	i n k o m e n i n d u i z e n d e n g u l d e n s					N(=100%) (excl. non-resp)	gemiddeld ink. (*1000 gulden)	gemiddeld ink. gecorrigeerd voor kb buitenl. (*1000 gulden)
	tot 18	18-23	23-30	30-39	39+			
Turken	7	18	40	20	15	(474)	28,9	29,9
Marokkanen	6	18	41	25	10	(242)	28,6	30,3
Zuid-Europeanen	8	12	24	27	29	(195)	32,5	32,6
Surinamers	23	24	23	16	14	(495)	26,9	27,0
Antillianen	26	20	14	20	20	(72)	29,8	29,9
Turken en Mar	6	18	41	22	13	(716)	28,8	30,0
Sur. en Ant.	23	24	22	16	15	(567)	27,4	27,5
totale bev.	21	16	20	20	24	(36.500)	30,4	30,5

Bron: CBS, WB085/86, SCP-bewerking

Tabel B5: Huishoudens naar netto inkomen van hoofd plus partner incl.kinderbijslag voor thuiswonende kinderen voor de bevolking met een inkomen uit arbeid (horizontaal gepercenteerd)

	i n k o m e n i n d u i z e n d e n g u l d e n s					N(=100%) (excl. non-resp)	gemiddeld ink (*1000 gulden)	.gemiddeld ink. gecorrigeerd voor kb buitenl. (*1000 gulden)
	tot 18	18-23	23-30	30-39	39+			
Turken en Mar	3	7	43	29	19	(394)	31,7	32,9
Zuid-Europeanen	1	3	27	34	36	(132)	36,0	36,1
Sur. en Ant.	2	8	26	33	32	(265)	37,0	37,1
totale bev.	3	6	21	34	36	(21.500)	38,0	38,1

Bron: CBS, WBO85/86, SCP-bewerking

Tabel B6: Huishoudens naar netto inkomen van alleen het hoofd excl.kinderbijslag
(horizontaal gepercenteerd)

	i n k o m e n i n d u i z e n d e n g u l d e n s					N(=100%) (excl. non-resp)	gemiddeld ink. (*1000 gulden)
	tot 18	18-23	23-30	30-39	39+		
Turken en Mar	14	44	36	5	1	(727)	22,7
Zuid-Europeanen	17	19	47	18	-	(204)	24,4
Sur. en Ant.	38	22	24	12	4	(585)	22,0
totale bev.	28	17	26	18	11	(38.000)	26,0

Bron: CBS, WBO85/86, SCP-bewerking

Tabel B7: Huishoudens naar netto inkomen van alleen het hoofd excl.kinderbijslag voor de bevolking met een inkomen uit arbeid (horizontaal gepercenteerd)

	i n k o m e n i n d u i z e n d e n g u l d e n s						
	tot 18	18-23	23-30	30-39	39+	N(=100%) (excl. non- resp)	gemiddeld ink. (*1000 gulden)
Turken en Mar	5	23	61	9	2	(401)	25,2
Zuid-Europeanen	3	12	61	25	-	(136)	27,1
Sur. en Ant.	2	14	49	27	7	(273)	28,8
totale bev.	5	11	38	29	17	(21.500)	31,3

Bron: CBS, WBO85/86, SCP-bewerking

Literatuur

Ankersmit, T, Th. Roelandt en J. Veenman: Minderheden in Nederland. Statistisch Vademecum 1988. Staatsuitgeverij 1988 (Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek en Centraal Bureau voor de Statistiek)

Brassé, P. en E. Sikking (m.m.v. J. Bakker): Positie en kansen van etnische minderheden in Nederlandse ondernemingen. Den Haag 1988 (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid)

Penninx, Rinus: The housing and labour market position of immigrants and ethnic minorities in the Netherlands. Amsterdam 1988 (Vrije Universiteit)

Pop, M.M.: Werkloosheid onder Mediterraneanen in Nederland, 1986. Utrecht 1987 (Nederlands Centrum Buitenlanders)

Roelandt, Th. en J. Veenman: Minderheden in Nederland. Achtergrondstudie 1987. Sociale positie en voorzieningengebruik binnen enkele sectoren. Rotterdam 1987 (Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek)

Rooduijn, M.J.: Waarom Turken en Marokkanen veel minder vaak werk hebben dan Nederlanders: een multivariate analyse. Sociaal-cultureel Kwartaalbericht 87/2 (Centraal Bureau voor de Statistiek)

SER: Advies werkgelegenheid etnische minderheden. Sociaal-Economische Raad. Den Haag 1988 (Publikatie 87/24)

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR): Allochtonenbeleid. SDU, 's Gravenhage 1989 (rapport nr. 36)